

Eötvös Péter: tartozom ennyivel a nyelvnek

Ki éneklí a tücsköt, ha a kínai szakács csak ázsiai lehet? Eötvös Péter zeneszerző rasszizmusról, pipafüstről és arról, mit köszönhetnek egy hosszú asztalnak a világ operarajongói.

- Más zeneszerző lenne, ha más volna az anyanyelve?

- Persze. Teljesen. Nem csak a nyelv, hanem a kultúra miatt is. Nagyon előnyösnek találom. Főleg Nyugatra vagyok mozgásban. Huszonkét évesen, 1966-ban egy teljesen ismeretlen világba csöppentem külföldön, szó szerint más volt a levegő illata: a benzinnek akkoriban más volt az összetétele, mint itthon! Nagyon erős befolyással volt rám.

- Azt mondja, az angollal reménytelenül hadakozik. És a többi nyelv?

- Érdekes az a fázis, amikor egy nyelvet még nem beszélek – most a spanyollal vagyok így: gyakran járok Spanyolországban, de egyetlen szót sem tudok. Figyelem a lassú átalakulást: először valahogy boldogulni kézzel-lábbal, aztán a különféle fokozatokat. És van egy határ. A második feleségem kínai volt. Németül beszéltünk egymással, és hallatlanul alacsony volt a plafon, amin túl már egyszerűen nem lehetett elmondani, amit akartunk. Marikával harminc éve

vagyunk együtt. Kiderül, hogy az iskoláskori közösségek milyen fontosak: elég két szót mondani, a harmadikat már tudja az ember.

- Ezért költöztek haza Magyarországra?

- A nyelvből adódó érzelmi meg értelmi közösségek a leglényegesebbek. Ez nagyon hiányzott tíz évig Hollandiában: óriásit zuhant a beszélgetéseink színvonala. Szimpatikus emberek jöttek vendégségbe, eljutottunk valameddig, és ennyi. Ez a tíz év szinte elveszettnek tűnik.

- Komponáláskor miért vonzzák mégis az idegen nyelvek?

- Minden nyelv más kultúra. A legelső operám japán volt, most is japán szövegen dolgozom. Az, hogy az ismeretlen szöveg, nyelv sokáig ismeretlen marad, pozitív: biztosítja az absztrakcióját. Tulajdonképpen csak nyersanyagként használom. A különböző szavak jelentéséhez, súlyozásához persze kell külső segítség.

- Mélyebb rétegekben, például ritmikailag van lenyomata annak, hogy magyar?

- Nem véletlen, hogy magyar szövegre még sosem írtam... Az az érzésem, bármit írnék, az úgy szólna, mint Bartók Kékszakállúja. A súlyozások miatt. Annyira át vagyok itatva vele, hogy félek attól, beleesek ebbe a hibába. Ezért csináltam a Kékszakállú párjául komponált Senza Sanguét is olaszul: hogy véletlenül se kerüljek ennek a problémának a közelébe. Most egy Krasznahorkait szeretnék megcsinálni. Az ő nyelve még a magyaron belül is annyira absztrakt, hogy felold minden ilyen problémát.

- Nem fél attól, hogy ez leszűkíti majd a hallgatóságot?

- Ez becsületbeli ügy. Tartozom ennyivel a nyelvnek.

- Azután melyik nyelv jön?

- Épp egy japán jelenetet írok: 2019-ben lesz a japán-magyar diplomáciai kapcsolatfelvétel százötvenedik évfordulója, erre rendeltek egy művet. Ryoko Aoki nő-színésznő jön februárban dolgozni. Jon Fosse norvég író Trilógia című művéből fogok operát írni, a berlini Staatsoperben mutatják be 2021-ben.

- A feleségével hogyan dolgoznak?

- A felkérés után nekiállunk Marikával keresgélni, témákat kitalálni: ha megkondul, akkor elindulunk rajta, ha csak tapló, akkor nem. Mintegy negyvenet szoktunk átválogatni. Ha megvan, elkezdünk tömöríteni.

- Esterházy Péter azt mondta: senki sem tömörít úgy, mint maguk. Meséljen!

- Kitaláltam, hogy A három nővért nem csehovi sorrendben, hanem tömörítve írom. Technikailag nagyon könnyű volt: Hollandiában volt egy nagyon-nagyon hosszú asztalunk, az összes Irinát kivágtuk a könyvből, és az asztal végére raktuk. Mása szövegei középen, az Olgáé jobb oldalon. Oroszul. Olvasni tudunk, de nem értjük, micsoda. Nálunk volt a Kosztolányi-fordítás, abból lehetett tudni, mi mit jelent.

- De hogy lesz ebből rendszer?

- Azért nagyon jó Marikával dolgozni, mert – ahogy ő szokta mondani – ő egy mezőkövesdi parasztlány, aki megtartotta a józan paraszti eszét. Meg tudja mondani, minek van értelme és minek nincs. Ez a képességem nekem teljesen hiányzik. Minden kontroll tőle jön, ami afelé visz, hogy egy normális közönségnek elő lehessen adni, amit írok. „Hát csak nem gondolod, hogy ezt így?” És én akkor nem gondolom. Már ki is van húzva! Jean Genet Le balconját nemigen tudtuk átrendezni, mert már önmagában is alig lehet érteni. Marika nagy munkája az Angyalok Amerikában volt. Hétórás darab, hónapokon keresztül egyedül csinálta.

- Mit szólt az író a végeredményhez?

- Még a film készítése előtt találkoztunk Tony Kushnerrel Párizsban, zöld lámpát adott. Azt kértem tőle, politika ne legyen benne. A színházban aktualitásnak kell lenni, de az opera nem az a műfaj, ahol aktuálpolitizálni kell. Ha belekerül a műbe, az nagyon hamar elporlad. Egy következő generáció nem tudja, ki az a Nixon vagy Reagan. Kushnernek ez persze nem annyira tetszett, de elfogadta.

- Bánja, ha a rendező aktuálpolitikai olvasatot ad az operájának?

- Kicsit. De bármi lehet a színpadon, csak ne legyen a mű ellen. A Lilith egyik próbáján azt láttam, hogy megérkezik Lucifer, visszafázik az Istennek, majd elővesz egy pisztolyt, és beleteszi a szájába. Kértem a rendezőt, hogy ne, hát egy Lucifer nem rak pisztolyt a szájába... De hajthatatlan volt. Túl erős a rendezőcentrikusság manapság. A zürichi Három nővérből a direktor kérésére ellenére műanyag panelek mögé rakta a színpadi zenekart, megölve a hangzást. Felháborítónak tartom akkor is, ha nem tudatos. A hozzá nem értés arroganciája.

- Ha egy opera, amit más írt, egy csoda folytán mégis az öné lehetne, melyiket választaná?

- Hát, ha csak egyet választhatok, akkor az összes Mozart, összes Janacek, és talán a Borisz Godunov.

- Ha holnap kirakják fél évre egy lakatlan szigetre, milyen hangszert visz magával?

- Semmilyen. Két kavicsot találok ott is. Az a legjobb, ha az ember elkezd elölről: szabaduljon meg attól, ami addig volt.

- Mi az, ami segíti a munkáját?

- Vagy komponálok, vagy dirigálok. A kettő egyidejűleg nem megy. A dirigálásnál is az lett a fontos, hogy olyat vezényeljek, ami nem marad a fejemben. A taktikám, hogy jazzt hallgatok – az kimossa az agyamat. Kell még egy pipa, és meglesz a rendszer. Komponálásról átállni könnyű: a dirigálás csak biflázás. A kottákba, amiket újként tanulok, színessel jegyzetek. Úgy néz ki mind, mint egy térkép, beleteszem a partitúrába az olvasás emlékeit. Az agyamban nulla marad meg – és épp ez a cél. Mert így, amikor előveszem a kottát, a kép visszahozza, amit egykor műről gondoltam. De ez új kiadásokkal nem működik, annyira fotografikus a memóriám: elem rakják, és én csak nézek, mintha életemben nem láttam-hallottam volna a művet.

- És mi akadályozza a munkában?

- Hotelszobák.

- Nemrég elmaradt a The Golden Dragon című operájának bemutatója a Hackney Theatre-ben, mert valaki panaszt tett, hogy az öt ázsiai karaktert nem ázsiai énekesek alakítják. A Music Theatre Wales társulata előbb megvédte a szereposztást, ám a befogadó színház mégis visszalépett. Mit gondolsz az esetről?

- Először is: az ázsiai menedzser, aki levelet írt, annak az iskolapéldája, hogy valaki, akinek fogalma sincs, miről van szó, belebotlik valamibe, és mond valamit.

- De miért lett ekkora ügy ez?

- Mert nem álltak meg ott, hogy uram, olvassa el, miről van szó. A színháznak úgy kellett volna reagálnia, hogy nézze, itt van még húsz szerep, ha az öt szakács ázsiai, akkor mit csinálunk a tücsökkel, a hangyával meg a bajor Hansszal? Ő lehet ázsiai vagy nem? Vagy önnek igaza van, de ez most nem téma. Először a társulat leírta ezt. A második nyilatkozatban viszont elnézést kért. Ez nagyon nagy hiba volt. Az, hogy a Hackney levette a műsorról, nem

hiba, hanem teljes vezetői alkalmatlanság. Arra következtetünk, hogy a Brexit-szellem – ami az amerikai helyzet tükröződése – nyomja valamilyen módon a társulatot, hiszen a szponzoroktól függenek.

- Mi lett volna ön szerint a megoldás?

- Pont az ellenkezője: berakni plusz előadásokat, minél többen jöjjenek, nyilvános vitát tartani arról, hogyan is legyen ezután. Mert az alapállítás olyan butaság, hogy fel kellett volna nagyítani: ha az ázsiai szerepeket ázsiaiak játsszák, akkor Othello legyen afrikai, Cso-cso-szán csak japán, a Carmen csak spanyol lehet, a tücsök meg kizárólag tücsök. Itt lehetett volna a legjobban kiélezni, hogy a rasszizmus, úgy, ahogy van, baromság. De kell a társadalmon belül az öklendezés. Fontos, különben nyomná a bögyüket. Kíváncsi vagyok, mit kezdtek volna azzal, amikor a Három nővér Natasáját afroamerikai férfi játszotta, aki koloratúrát énekelt? Olyan korban élünk, hogy csak ámulunk-bámulunk, mi történik körülöttünk. A középszer lázadása.